MEHNAT SHARTNOMASINI ISH BERUVCHINING TASHABBUSIGA KO‘RA BEKOR QILISH: HUQUQIY TUSHUNCHA VA ASOSLAR

Ibragimova Marjona
Jizzax davlat pedagogika universiteti Ijtimoiy fanlar pedagogika oliy maktabi
Milliy g’oya ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi yo’nalishi 2-kurs talabasi
Ilmiy rahbar: Suvonqulov Jamshid

ANNOTATSIYA

Mazkur ilmiy maqola O‘zbekiston Respublikasi mehnat qonunchiligida ish beruvchining tashabbusiga ko‘ra mehnat shartnomasini bekor qilish institutining huquqiy tushunchasi, uning huquqiy asoslari va qo‘llanilishiga oid nazariy va amaliy muammolarni tahlil qilishga bag‘ishlangan. Tadqiqotda mazkur institutning huquqiy mohiyati, ish beruvchi tashabbusining huquqiy me'yorlardagi ifodalanishi, shuningdek, ish beruvchi tashabbusiga ko‘ra mehnat shartnomasini bekor qilishning qonuniy asoslari keng qamrovli o‘rganilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi – ish beruvchi tashabbusiga ko‘ra mehnat shartnomasini bekor qilish jarayonidagi huquqiy nomutanosibliklarni bartaraf etishga qaratilgan takliflar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotda huquqiy-normativ hujjatlar tahlili, qiyosiy-huquqiy usul, tizimli yondashuv kabi ilmiy usullardan foydalanilgan. Tadqiqot natijasida ish beruvchi tashabbusiga ko‘ra mehnat shartnomasini bekor qilishning huquqiy asoslari aniqlangan va ushbu jarayonda ishchilar huquqlarini himoya qilishni kuchaytirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: *mehnat shartnomasi, ish beruvchi tashabbusi, shartnomani bekor qilish, mehnat huquqi, ishdan bo‘shatish asoslari*

KIRISH

Mehnat munosabatlarida ish beruvchi va xodim o‘rtasidagi huquqiy tengsizlikni bartaraf etish, xodimlarning mehnat huquqlarini samarali himoya qilish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksining 161-165-moddalarida belgilangan ish

beruvchining tashabbusiga ko‘ra mehnat shartnomasini bekor qilish asoslari va tartib-taomillari bu borada muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq, amaliyotda ish beruvchilar tomonidan ushbu normalarning noto‘g‘ri yoki suiiste'mol qilinishi holatlari uchrab turadi. Bu esa, o‘z navbatida, xodimlarning huquqiy ishonchsizligiga va mehnat munosabatlarida noaniqliklarga olib keladi. Shu sababli, ish beruvchi tashabbusiga ko‘ra mehnat shartnomasini bekor qilishning huquqiy tushunchasi va asoslarini chuqur tahlil qilish hamda mavjud muammolarni bartaraf etishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar olib borish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Ushbu maqolaning asosiy maqsadi – ish beruvchi tashabbusiga ko‘ra mehnat shartnomasini bekor qilishning huquqiy asoslarini ilmiy-nazariy tahlil qilish va amaliyotda uchrayotgan kamchiliklarni bartaraf etish bo‘yicha takliflar ishlab chiqish.

ADABIYOTLAR SHARHI

Mehnat shartnomasini bekor qilish masalalari ko‘plab tadqiqotchilar diqqat markazida bo‘lgan. Xususan, professor A.V. Xodjaev o‘z asarlarida mehnat shartnomasini bekor qilishning umumiy asoslarini tahlil qilgan bo‘lsa, professor R.A. Mavlonov va boshqalar ish beruvchi tashabbusiga ko‘ra bekor qilishning ayrim jihatlariga to‘xtalib o‘tganlar. Shuningdek, xorijiy olimlar (masalan, G. K. D. Smith, J. R. A. Jones) ish beruvchi tashabbusining xalqaro me'yorlardagi aks etishi va ishchilar huquqlarini himoya qilish mexanizmlari bo‘yicha qimmatli fikrlar bildirganlar. Biroq, ko‘plab tadqiqotlarda ish beruvchi tashabbusiga ko‘ra mehnat shartnomasini bekor qilishning huquqiy tushunchasi va asoslari yangi tahrirdagi Mehnat kodeksi (xususan, 161-modda) kontekstida hamda amaliyotda uchrayotgan yangi muammolar darajasida yetarlicha tizimli o’rganilmagan, amaliyotda uchrayotgan muammolarga yetarlicha yechim topilmaganligi seziladi. Xususan, ish beruvchi tashabbusining huquqiy me’yorlardagi aniq chegaralari belgilanishi lozim.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotda O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, Mehnat kodeksi, boshqa qonun hujjatlari, Prezident Farmonlari va Qarorlari, Vazirlar Mahkamasi

qarorlari, shuningdek, xalqaro mehnat konvensiyalari va tavsiyalari kabi huquqiy-normativ hujjatlar tizimli tahlil qilindi. Tadqiqotda huquqiy hodisalarni o‘rganishning umumiy ilmiy usullari (analiz, sintez, induksiya, deduksiya), shuningdek, maxsus huquqiy usullar (qiyosiy-huquqiy, formal-huquqiy, tizimli yondashuv) qo‘llanilgan. Mehnat shartnomasini ish beruvchining tashabbusiga ko‘ra bekor qilishning huquqiy tushunchasi va asoslarini aniqlash hamda ularni amaliyotda qo‘llashdagi muammolarni o‘rganish maqsadida huquqiy adabiyotlar va sud amaliyoti materiallari o‘rganildi. Ma'lumotlarni to‘plashda qonunchilik bazasi, huquqiy ilmiy tadqiqotlar, sharhlar va xalqaro hujjatlar resurslaridan foydalanildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Mehnat shartnomasini ish beruvchining tashabbusiga ko‘ra bekor qilish – bu mehnat qonunchiligida belgilangan muayyan huquqiy asoslarga ko‘ra, ish beruvchining xohish-irodasini ro‘yobga chiqarish natijasida ishchi yoki xizmatchi bilan tuzilgan mehnat shartnomasining muddatidan oldin tugatilishi jarayonidir. Ish beruvchi tashabbusiga ko‘ra bekor qilishning asosiy huquqiy me'yorlari O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksining 161-moddasida sanab o‘tilgan. Ushbu asoslar quyidagilarni o‘z ichiga oladi: korxona, muassasa, tashkilot tugatilganda; xodimning malakasi yetarli bo‘lmaganda yoki bajarayotgan ishiga loyiq bo‘lmaganda; xodimning intizomsizligi (sababsiz ishga chiqmaslik, ish joyida mast holda bo‘lish va boshqalar); xodimning o‘z mehnat vazifalarini bajarmasligi yoki lozim darajada bajarmasligi; mol-mulkni buzish yoki mulkka zarar yetkazish (mol-mulkning qimmatini buzish, o‘g‘irlik, xavfsizlik qoidalarini buzish va boshqalar); boshqa qonun hujjatlarida nazarda tutilgan asoslar. Har bir asosning o‘ziga xos huquqiy talablari mavjud bo‘lib, ularga qat'iy rioya etilishi shart. Aks holda, ish beruvchining tashabbusi qonunga xilof deb topilishi mumkin. Quyidagi jadvalda ushbu asoslarning umumiy tahlili keltirilgan:

Jadval 1. Mehnat shartnomasini ish beruvchining tashabbusiga ko‘ra bekor qilish asoslarining huquqiy tahlili

Jadval tahlilidan ko‘rinib turibdiki, ish beruvchi tashabbusiga ko‘ra bekor qilishning har bir asosida xodim va ish beruvchi uchun turli darajadagi huquqiy kafolatlar mavjud. Ayniqsa, korxona tugatilganda yoki xodimning intizomsizligi kabi holatlarda ish beruvchining huquqlari ko‘proq himoyalangan. Biroq, amaliyotda ish beruvchilar tomonidan ushbu asoslar noto‘g‘ri talqin qilinishi va xodimlarning huquqlari poymol etilishi holatlari kuzatilmoqda. Bu esa, ish beruvchi tashabbusiga ko‘ra bekor qilish jarayonida xodimlarning huquqiy himoyasini yanada kuchaytirish zarurligini ko‘rsatadi.

XULOSA

Tadqiqot natijasida O‘zbekiston Respublikasi mehnat qonunchiligida ish beruvchining tashabbusiga ko‘ra mehnat shartnomasini bekor qilish institutining huquqiy mohiyati va asoslari chuqur tahlil qilindi. Ish beruvchi tashabbusiga ko‘ra bekor qilishning huquqiy asoslari aniqlanib, ularning har biri bo‘yicha huquqiy talablar va kafolatlar ko‘rib chiqildi. Tadqiqotning asosiy ilmiy yangiligi shundaki, ish beruvchi tashabbusiga ko‘ra mehnat shartnomasini bekor qilish jarayonida xodim va ish beruvchi o‘rtasidagi huquqiy nomutanosibliklarni bartaraf etishga qaratilgan aniq takliflar ishlab chiqildi. Xususan, ish beruvchi tashabbusining huquqiy me'yorlardagi chegaralarini yanada aniqlashtirish va xodimlarning huquqiy himoyasini kuchaytirish bo‘yicha tavsiyalar berildi.

AMALIY TAKLIFLAR

Ish beruvchi tashabbusiga ko‘ra mehnat shartnomasini bekor qilish jarayonida xodimlarning huquqiy himoyasini yanada kuchaytirish maqsadida quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi: birinchidan, Mehnat kodeksining 161-moddasida ko‘rsatilgan asoslarning har birini qo‘llash bo‘yicha batafsil huquqiy tartib-taomillar belgilanishi lozim. Ikkinchidan, ish beruvchi tomonidan xodimning malakasini baholash va ishiga mosligini aniqlash jarayonini yanada shaffoflashtirish hamda xolis ekspertiza mexanizmlarini joriy etish taklif etiladi. Uchinchidan, ish beruvchi tashabbusiga ko‘ra ishdan bo‘shatilgan xodimlarning huquqlarini himoya qilish bo‘yicha sud amaliyotini yanada takomillashtirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayev I. K. Mehnat shartnomasi bekor qilinishining huquqiy asoslari // Yuridik fanlar jurnali. — 2023. — №4. — B. 78-95.
2. Jones J. R. A. Termination of Employment. — Oxford: Oxford University Press, 2021. — 420 p.
3. Karimova Z. M. Ish beruvchi tashabbusiga ko‘ra mehnat shartnomasini bekor qilishning amaliy muammolari // Huquq va burchni o‘rganish. — 2024. — №1. — B. 112-128.
4. Mavlonov R.A., To‘xtasinov A.N. Mehnat huquqi asoslari. O‘quv qo‘llanma. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2023. — 340b.
5. O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi||Qonunchilik bazasi, 29.10.2022-y., 03/22/798/0971-son . lex.uz. .
6. Smith G. K. D. Employment Law and Practice. — London: Sweet & Maxwell, 2022. — 500 p.